

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94:327.57(477:438):726.8:355.1(=162.1)(477.83-25)
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/2.1>

Банах Т.І.

Український католицький університет

РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ І ЦЕРКВИ В ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПРИМИРЕННІ ЩОДО «ЦВИНТАРЯ ОРЛЯТ»

У статті розглядається польсько-українське примирення у справі відновлення та відкриття польського «Цвинтаря орлят» у Львові. Проаналізовано участь у цьому примиренні українських і польських інтелектуалів, які зайняли позицію діалогу, та лідерів Української греко-католицької і Римо-католицької церков в Україні, митрополитів Любомира Гузара та Мар'яна Яворського, і їхню роль у вирішенні конфлікту та примиренні. Стаття базується на матеріалах українських та польських ЗМІ, а також трьох інтерв'ю з ініціаторами примирення, взятих авторкою протягом січня 2018 – червня 2019 рр. У статті стверджується, що інтелектуали, які займали плюралістичну позицію, значною мірою змогли змінити дискурс і перенести обговорення з площини політичних та історичних поррахунків у духовну площину взаємопрощення та примирення на основі християнських цінностей. Це примирення не могло б відбутися без лідерів церков, які мали великий авторитет в очах громадськості. Таким чином, інтелектуалам і духовним провідникам вдалося досягти успіху, якого роками не могли досягти політики. Цей випадок є вдалим прикладом трансферу концепції примирення із Західної Європи у Центрально-Східну, позаяк у Львові склалося для цього добре підґрунтя. По-перше, сформувалося середовище інтелектуалів, які перейняли ідею примирення від своїх попередників з еміграції та використали польсько-німецьку модель, в якій церква відігравала найбільш вагомий роль. По-друге, це примирення очолили обидва католицькі митрополити східного та західного обрядів, осідок яких містився у Львові, – Любомир Гузар і Мар'ян Яворський. Молитва примирення, яку очолили митрополити, мала значний вплив в очах громадськості та обмежувала простір для критики, позаяк кардиналів було важко звинуватити в якійсь корисливості, чи вбачати в їхній позиції політичну заангажованість.

Ключові слова: примирення, інтелектуали, церква, «Цвинтар орлят», молитва.

Постановка проблеми. Концепція примирення довкола конфліктів минулого активно почала запроваджуватися після Другої світової війни, спочатку в Західній Європі, а згодом поширилася у різних частинах світу. Вона має глибоке християнське коріння. На відміну від Західної, у комуністичній Центрально-Східній Європі переосмислення минулого після Другої світової війни відбувалося передусім на еміграції. В польсько-українському випадку основу для майбутнього примирення заклали середовище паризької «Культури» Єжи Гедройця, а також українські інтелектуали, засновники Українського наукового інституту при Гарвардському університеті (УНІГУ) та Канадського інституту українських студій (КІУС) при Альбертському університеті. Їхню візію перейняли польська антикомуністична опозиція

та українські дисиденти. Вона лягла в основу східної політики посткомуністичної Польщі щодо незалежної України [5, с. 365–368].

Ще однією платформою для порозуміння, яка доповнювала першу, була католицька церква. Головною моделлю примирення був діалог між польськими і німецькими єпископами за формулою «вибачаємо і просимо прощення». Її перейняли українські та польські інтелектуали, а також лідери Української Греко-Католицької (УГКЦ) і Римо-Католицької (РКЦ) Церков. І значною мірою вона була успішною. Вдалому прикладу її застосування, примиренню у справі відновлення та відкриття польського «Цвинтаря орлят» у Львові, і присвячена ця стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить ґрунтовно дослідженням дискусій щодо

«Цвинтаря орлят» займалася познанська історичка Катажина Єндрашик. Вона детально описала проблему та перебіг дискусій, окреслила основні етапи суперечки [26]. В українській історіографії це питання порушувалося в більш загальних працях [6, С. 100–112; 24, с. 178–208]. Загалом, висвітлено хід дискусій та позиції головних акторів, які брали в них участь. Однак бракує досліджень, які б детальніше розкривали мотивацію позицій різних акторів та взагалі їхньої участі у дискусіях. Мало дослідженою залишається акція примирення, що відбулася 1 листопада 2002 р. Описано саму акцію, проте не висвітлено важливі деталі її проведення та організації.

Постановка завдання. Метою цієї статті є розглянути участь у дискусії інтелектуалів, які зайняли позицію діалогу, та лідерів УГКЦ і РКЦ, митрополитів Любомира Гузара і Мар'яна Яворського, простежити їхню роль у вирішенні конфлікту і примиренні.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Цвинтар орлят»¹ був зведений у міжвоєнному Львові. На цьому військовому кладовищі поховані учасники польсько-української війни 1918 – 1919 рр., які воювали на польській стороні, (частина з них загинули в боях за Львів), а також польські військові, що загинули в польсько-радянській війні 1919 – 1920 рр. На цвинтарі поховані й учасники боїв, які померли у мирний час. Поховання тут здійснювалися до початку Другої світової війни. Окрім поховань польських військових, було встановлено пам'ятники американським льотчикам і французьким піхотинцям, які воювали на стороні Польщі в Польсько-українській та Польсько-Радянській війнах [23, с. 76–79].

Перемога поляків в боях з українцями за Львів та участь у них польських студентів і гімназистів, символічно названих «орлятами», стала для поляків міфологізованою ще від часу боїв за місто. Образ львівських «орлят» присутній в польській літературі та мистецтві. У міжвоєнній Речі Посполитій щороку відбувалося урочисте святкування оборони Львова за участю представників держави та церкви. Ці урочистості формували культ польських захисників Львова [29, с. 51, 57–58].

У радянський період «Цвинтар орлят» був знищений. Відновлення цвинтаря розпочалося ще до

падіння комунізму, в травні 1989 р., і продовжувалося у перший рік після розпаду СРСР і проголошення незалежності України. Його проводила з власної ініціативи польська будівельна фірма „Energorol», за усною домовленістю, не маючи офіційного дозволу львівської міської ради (далі ЛМР). Робота тривала до травня 1992 р., коли у фірми закінчився контракт на інших об'єктах в Україні [28, с. 250–251].

Польські реконструктори «Цвинтаря орлят» хотіли відновити його в тому вигляді, в якому він існував до 1939 р. Натомість у Львові значна частина громадськості сприймала це як відновлення польського «пантеону слави», який підкреслює польськість Львова та ображає національні почуття українців. Перемовини, які велися офіційно з 1994 р. між представниками Польщі, на чолі з генеральним секретарем Ради охорони пам'яті боротьби та мучеництва Анджеєм Пшевозніком, та ЛМР, не принесли результатів. Хоча відновлювальні роботи на цвинтарі продовжувались. На суперечку у справі «Цвинтаря орлят» впливали також конфлікти по інший бік кордону, щодо українських поховань на території Польщі [26, с. 15–19].

Після завершення планованих робіт над реставрацією мало відбутися відкриття меморіалу за участю президентів України та Польщі, Леоніда Кучми та Александра Квасневського. Однак роботи кілька разів призупинялися, а термін відкриття переносився внаслідок спротиву ЛМР та частини громадськості. Звернення у цій справі польських державних чиновників до українських високопосадовців у 1997 р. не дали результатів, а тільки ускладнили переговори, які з перервами тривали між Варшавою, Львовом та Києвом протягом 1997–2002 рр. Домовленості між Києвом та Варшавою у Львові сприймалися як здача національних інтересів і неврахування позиції місцевих львівських жителів. До того ж, президент Леонід Кучма був непопулярним політиком в Західній Україні. Однак навіть звернення тодішнього прем'єр-міністра та майбутнього лідера опозиції Віктора Ющенка, який був популярним у Львові, у вересні 2000 р. не принесло успіху у вирішенні цвинтарного питання. Депутати ЛМР погодилися з міждержавним протоколом, ухваленим напередодні в серпні, проте змінили текст напису на центральній плиті, що не задовольнило ні польську сторону, ні частину львівської патріотичної громадськості [7; 8].

Текст напису на центральній плиті був найбільш дискусійним моментом у переговорах.

¹ Ця символічна назва – найбільш поширена в Польщі та Україні. Історичною назвою польського військового кладовища була «Цвинтар захисників Львова» („Cmentarz obrońców Lwowa”), натомість в офіційних документах Львівської міської ради в 1990-х рр. прийнято іменувати цей меморіал «Польські військові поховання 1918–1919 років на Личаківському цвинтарі».

Польська сторона наполягала, аби в ньому зазначалося, що польські солдати полягли «героїчно» чи «за незалежність Польщі», натомість представники Львова на переговорах вважали неприпустимим подібний напис в українському місті. Крім того, значні суперечки викликали меч на центральній плиті, фігури левів та пам'ятники американським пілотам і французьким піхотинцям, які воювали на польській стороні.

Ситуація дійшла до найбільшого напруження в травні 2002 р. За черговою домовленістю відкриття «Цвинтаря орлят» за участю президентів мало відбутися 21 травня. Однак попри наполягання чиновників з Києва і Варшави ЛМР не змінила свого попереднього рішення стосовно вигляду меморіалу і президент Александр Квасневський відмовився приїхати до Львова. Рішення ЛМР від 16 травня викликало переважно негативну реакцію в Польщі та дискусії в самому Львові [24, с. 188–190, 194–202].

Тоді Польща готувалася до вступу в Європейський союз (ЄС), велися перемовини щодо введення візового режиму для українців. У певній частині інтелектуалів в Україні існувало побоювання, що, скориставшись напруженням у польсько-українських відносинах, Кучма остаточно спрямує зовнішню політику України в бік зближення з Росією, а між Польщею та Україною постане «мур», який означатиме ізоляцію України від Заходу. Вони вважали, що невеликий конфлікт у справі цвинтаря може мати більш глобальні негативні наслідки, тому активно долучилися до цієї дискусії. Це були інтелектуали покоління, яке вже не пам'ятало польсько-українських відносин міжвоєнного періоду та конфлікту під час і після Другої світової війни. Їхнє сприйняття Польщі було пов'язане передусім з «Солідарністю» та добрими стосунками з її діячами та своїми однолітками, з якими вони познайомилися на початку 1990-х рр., отримуючи стипендії на стажування в Польщі, започатковані урядом Тадеуша Мазовецького [4]. Головною платформою для цієї групи львівських інтелектуалів стали Український католицький університет (УКУ) та незалежний культурологічний часопис «І». В Польщі їхні однодумці об'єднувалися навколо «Gazety wyborczej».

Серед тих інтелектуалів, які критично прокоментували рішення ЛМР від 16 травня, були, зокрема, Юрій Андрухович, Тарас Возняк, Ярослав Грицак, Мирослав Маринович, Андрій Павлишин, Тарас Прохасько. Дещо спрощено їхню позицію можна звести до кількох тез: рішення міської ради є нерозумним і провінційним; чинов-

никам з Києва не варто було приймати рішення, не порадившись з львівською громадою; думкою громадськості вдало маніпулює невелика група «політиканів», яким вигідний цей конфлікт; чиновники повинні вести діалог з суспільством не лише перед прийняттям потрібних їм рішень; українським політикам слід шукати порозуміння з Польщею, особливо з огляду на те, що вона є найважливішим стратегічним партнером України на Заході [20; 22; 27].

В журналі «І» було опубліковане звернення із символічною назвою «Захистимо Європу в собі!». Його автори досить гостро розкритикували як непоступливість Польщі у цвинтарному питанні, так і неспроможність української влади до дискусії із залученням всіх зацікавлених сторін. Рішення ЛМР вони вважали шкідливим передусім для українців. Ситуацію, що склалася в українсько-польських відносинах, середовище «І» вважало «ситуацією поразки для усіх середовищ третього сектора, – і в Україні, і в Польщі, – налаштованих на діалог, на співпрацю, на подолання історичного розбрату і співжиття в добре облаштованій та безпечній спільній Європі». Автори звернення закликали всіх, хто має подібну позицію і підтримує «європейські цінності», приєднатися до звернення [9].

Заклики до діалогу і порозуміння звучали і з польської сторони. Чи не найбільш помітним і цитованим в Україні текстом, що представляв позицію середовища діалогу, був текст діяча «Солідарності» Яцека Куроня «Я розумію протест українців». Яцек Куронь апелював до поляків: «Ідеться про те, що ми змушуємо українців погодитися, щоб той пантеон тріумфу польської зброї стояв у місті, яке вони вважають серцем України, щоб нагадував їм про ту поразку 1918 року». На його думку, Польща би не погодилася на спорудження на своїй території подібного «пантеону зброї» іншої держави. Однак Яцек Куронь закликав нічого не руйнувати. Лише можна було б дописати на меморіалі на Личаківському цвинтарі польською і українською мовами: «героїчно полеглим у боротьбі за незалежну Польщу... Україну... у братовбивчій війні» [14, с. 205, 207–208].

Реакцією на статтю Яцека Куроня з українського боку був текст Мирослава Мариновича «Національні емоції чи національні інтереси?», в якому автор закликав до пошуку способів виходу з кризи польсько-українських взаємин. «Корінь проблеми» на його думку, «в тому, що мовчали значно численніші прихильники

польсько-українського порозуміння, вважаючи, мабуть, що справа буде залагоджена сама собою». Він вважав, що «галичани й поляки могли б (і повинні були б) запропонувати таку модель подолання ідеологічного противлення минулого, яку ніяк не можуть погодити між собою галичани й задивлені на Росію великоукраїнці і яка послужила б зразком для залагодження усіх подібних патових ситуацій у нашій частині світу». Тому, писав Мирослав Маринович, «Львів'яни, що прихильні до ідеї польсько-українського порозуміння, повинні з власної ініціативи продумати серію політичних і культурних акцій, які засвідчили б, що Львів, належачи одній державі, може водночас гармонійно належати обом культурам, не травмуючи жодної з них». У тексті йшлося також про важливість залагодженої позиції УГКЦ та РКЦ в Україні і про те, що президенти обох країн повинні відкрити меморіали «Орлят» і Української галицької армії (УГА), (який споруджували поруч для вшанування також українців, які полягли у війні з поляками, хоч їхніх могил там не було), не всупереч, а спільно зі Львовом [16, с. 339–343].

В той час, як проблема «Цвинтаря орлят» й далі не вирішувалася, оскільки кожна зі сторін залишалася на своїй позиції, львівські інтелектуали закликали до здорового глузду та примирення в християнському дусі. Особливо звернення до християнської етики міжособистісних та міжнаціональних стосунків спостерігалось в червні 2002 р., напередодні річниці візиту Папи Івана Павла II в Україну, зокрема до Львова, що відбувся в червні 2001 р. Папа значною мірою докладався до польсько-українського примирення ще з 1980-х рр. Його візит в Україну в 2001 р. мав велике значення не лише для вірних УГКЦ та РКЦ, але загалом для суспільства, а також для зменшення напруги у відносинах між цими двома церквами у Львові. Під час свого візиту папа закликав до взаємопрощення, а митрополит УГКЦ Любомир Гузар попросив пробачення у всіх тих, кого скривдили вірні цієї церкви [18; 25, с. 246–258].

Отож, в червні 2002 р. в середовищі інтелектуалів, які займали плюралістичну позицію, поширювалася ідея спільної молитви та залучення до польсько-українського діалогу представників церкви. У зверненні львівських інтелектуалів до президентів України та Польщі, Леоніда Кучми та Александра Квасневського, напередодні їхньої чергової зустрічі, читаємо: «Дуже важливо, аби питання впорядкування військових поховань на Личаківському цвинтарі було виведене із пло-

щини історичних поррахунків і було розв'язане у дусі християнського поєднання, як належить проблемі могил у краї, де більшість населення сповідує вселенське християнство, хоча й за різними обрядами. Тому проблема не буде розв'язана доти, доки до цього не будуть залучені ієрархи Греко-Католицької та Римо-Католицької церков...» [10].

18 червня 2002 р. до вірних УГКЦ та «всіх людей доброї волі» звернувся митрополит Любомир Гузар. Він закликав вірних «схилити свої голови над українськими і польськими могилами Личакова у щирій християнській молитві» і нагадав християнам про любов до ближнього і про те, що поняття «ближнього» не обмежується лише людьми свого роду, крові, віри, нації чи класу, але стосується також суперників. У зверненні зазначалося, що здатність України приєднатися до світової спільноти в добу глобалізації залежить від того, як вона залагоджуватиме не уникненні розбіжності інтересів зі своїми сусідами. Для того, аби ці розбіжності залагодити, глава УГКЦ закликав до спільної молитви [21, с. 250–251].

4 липня спільне звернення «до всіх людей доброї волі» оприлюднили митрополит УГКЦ кардинал Любомир Гузар і львівський архієпископ РКЦ кардинал Мар'ян Яворський. Це було перше спільне звернення митрополитів УГКЦ і РКЦ в незалежній Україні. У своєму зверненні глави церков, висловлюючись доволі обережно, закликали до залагодження конфлікту: «Зі свого боку, ми не ставимо перед собою завдання розсудити, хто має рацію, чи шукати відповідь у минулому. Ми, радше, прагнемо віддати належне полеглим воїнам за їхню самопожертву, а живих, згідно із засадами Святого Євангелія, закликати до злагоди» [21, с. 457].

Заклики до діалогу та примирення продовжували звучати і з польського, і з українського боку. Так Богуміла Бердиховська та Генрик Вуец закликали «не опускати рук» заради майбутнього польсько-українського сусідства: «Ми повинні послідовно розбудовувати надкордонну солідарність людей доброї волі, тих, хто не хочуть відмежовуватися один від одного завісою відчуження, непорозуміння і претензій щодо справжніх і вигаданих кривд» [1].

9 липня у Львові відбулася дискусія у справі «Цвинтаря орлят», в якій взяли участь інтелектуали та представники ЗМІ. Учасники дискусії опублікували звернення до львівської громади, в якому наголошували на європейській ідентичності та багатокультурності Львова. Автори звер-

нення зазначали, що міська рада повинна інформувати громаду Львова про перебіг залагодження конфліктів, зокрема щодо «Цвинтаря орлят» та побудови меморіалу воїнів УГА, необхідні широкі громадські дискусії, до яких слід залучити представників громадськості всієї України та країн Центральної Європи. У зверненні була пропозиція обговорити можливість створення уніфікованого напису для всіх військових поховань [11].

Відкритого листа «до українців та поляків доброї волі у справі Цвинтаря орлят» підписали 96 польських інтелектуалів та політиків. У ньому читаємо: «Ми не можемо допустити того, аби нас – поляків і українців – поділив мур нерозуміння і взаємних претензій. Саме тому вкрай важливо, аби ми спільно зуміли підшукати таке розв'язання конфлікту навколо цвинтаря, яке віддавало б належну шану і полякам, і українцям, які віддали власне життя за свої вітчизни» [3]. Серед підписантів листа були і представники Літературного інституту (Генрик Гедройць, Зоф'я Гертц), і провідні політики «Солідарності» (Броніслав Геремек, Яцек Куронь, Тадеуш Мазовецький), і учасники польсько-українського діалогу молодшого покоління (Богуміла Бердиховська, Оля Гнатюк, Гжегож Мотика, Павел Смоленський) та багато інших.

У цей період активного залучення інтелектуалів плюралістів до дискусії довкола «Цвинтаря орлят» у кількох з них виникла ідея спільної польсько-української молитви на могилах українських і польських вояків, які воювали між собою за Львів і Галичину у 1918–1919 рр. Ця ідея обговорювалася у вузькому колі, знайомих між собою людей, серед яких були Ярослав Грицак, Мирослав Маринович, Тарас Возняк. З польського боку активну участь в її обговоренні брала Богуміла Бердиховська. Автором цієї ідеї був Ярослав Грицак. Вона виникла після травневого рішення ЛМР, коли стало зрозуміло, що ситуація зайшла в глухий кут і всі політичні спроби вирішення конфлікту були безрезультатними. Тому було важливо ініціювати примирення знизу. акція мала духовний, а не політичний вимір. Для цього було свідомо використано модель польсько-німецького примирення, ініційованого польськими єпископами із закликом «прощаємо і просимо прощення» [4].

Ця акція відбулася 1 листопада. Дата була символічною, бо на цей день припадали дві важливі дати у католицькому релігійному та українському національному календарі. РКЦ відзначає день Всіх Святих і в Польщі це є одним з найважливіших свят, коли люди відвідують могили своїх

померлих близьких. А 1 листопада 1918 р. була проголошена Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) і розпочалися бої за Львів між українцями та поляками. В Галичині цей день відзначається як національний здвиг.

Час для акції, яку мали очолити духовні лідери, був сприятливий, позаяк Папою тоді був Іван Павло II, який закликав до примирення та займав проукраїнську позицію, римо-католицьким митрополитом у Львові – його близький приятель кардинал Мар'ян Яворський, а греко-католицьким – кардинал Любомир Гузар, який мав велику пошану у суспільстві і всіляко підтримував примирення. З митрополитом Любомиром Гузарем контактував Мирослав Маринович, а перемовини з митрополитом Мар'яном Яворським велися, очевидно, за посередництвом греко-католицького митрополита [4].

Окрім молитви на цвинтарі, відбувся круглий стіл – спільна зустріч українських і польських діячів. Платформою для проведення зустрічі був УКУ, а її організацією займався часопис «І». Згідно із задумом організаторів, в акції не мали брати участі офіційні особи, а лише інтелектуали та громадські діячі, які підтримували ідею примирення, та деякі опозиційні політики. Зокрема, Тарас Чорновіл згадував про важливість польсько-українського примирення для свого покійного батька, В'ячеслава Чорновола. Ця подія була досить закритою, позаяк її організатори боялися провокацій та водночас публічною, тому що отримала широкий розголос у ЗМІ [4].

На круглому столі під назвою «Що нам робити зі своєю історією?» були присутні близько сотні учасників з України та Польщі. Хоча безпосереднім приводом до дискусії був конфлікт у справі «Цвинтаря орлят», обговорення стосувалося польсько-українських непорозумінь щодо історичних питань загалом і шляхів міжнародного примирення. Головними доповідачами були Яцек Куронь та Мирослав Маринович. Приїзд до Львова Яцека Куроня, який був родом з цього міста, доклав багато зусиль для польсько-українського примирення і на той час вже важко хворів, вбув важливим для нього самого і викликав звернення в учасників зустрічі. У своєму виступі він говорив про стратегічну важливість добрих польсько-українських стосунків та проголошував «постулат спільності вітчизн, спільності могил, спільності місць пам'яті» [14, с. 210].

Мирослав Маринович сформулював кілька тез стосовно того, як зменшити напругу довкола історичних питань в польсько-українських стосунках.

Він свідомий того, що чинники, які загострюють непорозуміння довкола минулих подій, не можна подолати водночас, однак можна «по-перше, добрими ініціативами творити іншу, позитивну реальність і, по-друге, розчищати наші душі, зосереджувати погляд на світлому, а не на чорному, визнати пріоритет християнської любові над одвічною практикою зведення поррахунків». Мирослав Маринович наголошував на понятті «метаноя», що з грецької перекладається як покаяння, зміна способу мислення. Водночас він застерігав від будь-якого силового тиску з метою змусити людину до каяття: «Нам важливо вивільнити совісливе, сповідальне почуття, а не заганяти людей в глухі кути, в яких їм не залишиться нічого іншого, як оборонятися» [13].

Організатори дискусії згадують, що вона була дуже успішною, попри певні побоювання різкої реакції спочатку. Так, Мирослав Маринович розповідає, що після закінчення зустрічі до нього підійшов Михайло Горинь і сказав, що спочатку він побоювався, що ця дискусія буде приниженням перед поляками, проте розмова показала, що вона була зустріччю двох рівноправних народів [17]. Ярослав Грицак називає цю дискусію «примирливою в активному сенсі» [4], а Богуміла Бердиховська згадує про дуже добру атмосферу, яка відчувалася в залі та позитивний вплив цієї зустрічі на політичну ситуацію, що склалася в польсько-українських відносинах, принаймні в Польщі [2].

Свою підтримку учасникам зустрічі у Львові у листах висловили Зоф'я Герц і Генрик Гедройць з Мезон-ляффіт та Ігор Шевченко з УНІГУ, а також український дисидент і поет Євген Сверстюк і польський поет та есеїст Кшиштоф Чижевський [13]. Так символічно простежувався зв'язок різних середовищ, які працювали для примирення: від паризької «Культури» до ініціаторів примирення 2000-х років. Організатори круглого столу також намагалися залучити до дискусії представників різних поколінь. Серед учасників старшого покоління 1930-х років народження, окрім Яцека Куроня, були зокрема дисидент Михайло Горинь, історик Ярослав Ісаєвич та професорка Марія Шептицька з Польщі – онука Леона Шептицького, брата митрополита Андрея. Різні учасники та учасниці зустрічі, коментарі яких збереглися у пресі, позитивно, часто зі зворушенням говорили про цю подію та закликали до розширення польсько-українського діалогу на різних рівнях [12; 19; 30].

Після круглого столу відбулася молитва біля меморіалу воякам УГА та на польському «Цвинтарі орлят». Кардинали Любомир Гузар та Мар'ян Яворський відслужили спільну панахиду за полеглих в польсько-українській війні українців і поляків. Обидва кардинали говорили про примирення і висловлювали сподівання, що польський та український меморіали поруч стануть його символом, а події, свідками яких є ці цвинтарі, більше ніколи не повторяться [12]. За пропозицією Мирослава Мариновича, на зустріч одні одним йшли українські пластуни та польські харцери з двома половинками хреста, які вони поклали на межі меморіалів УГА та «орлят» як символ примирення [17; 31].

Ця акція була позитивно висвітлена в польських та українських ЗМІ. У статтях про подію у різних виданнях йшлося про її перебіг та наводилися цитати її учасників. Не вдалося знайти будь-якої критики стосовно проведення акції від середовищ чи окремих осіб, які мали альтернативну позицію щодо відкриття польського «Цвинтаря орлят». Навіть озвучувалась думка, що спільне богослужіння можна вважати відкриттям польського та українського меморіалів і для цього необов'язкова присутність президентів [15]. Однак було очікування офіційного відкриття «Цвинтаря орлят». Про це нерідко згадували під час своїх зустрічей президенти та прем'єр-міністри України і Польщі, але до 2005 р. лише декларативно. Офіційне відкриття відбулося після Помаранчевої революції 24 червня 2005 р. за участю президентів Віктора Ющенка та Александра Квасневського. Значною мірою воно стало можливим завдяки суспільно-політичним змінам в Україні та підтримці з боку Польщі під час Помаранчевої революції. Після цього питання «Цвинтаря орлят» перестало бути одним з головних питань в українсько-польських історичних суперечках. Було ще кілька спроб його активізувати, проте вони не мали якихось серйозних наслідків.

Висновки. Спільна молитва та круглий стіл у 2002 р. фактично припинили напругу у справі «Цвинтаря орлят». Активна дискусія відновилася на короткий час лише напередодні офіційного відкриття меморіалу у 2005 р. Інтелектуалам та духовним провідникам вдалося досягти успіху, якого не могли досягти політики. Цьому сприяли активне залучення до дискусії інтелектуалів плюралістів, які змогли сформувавши інший дискурс та перевести обговорення з площини взаємних історичних поррахунків в духовну площину примирення

і взаємопрощення на основі християнських цінностей, і спільні звернення та молитва глав УГКЦ та РКЦ в Україні, що мало вплив на громадськість. Таким чином, трансфер західної концепції примирення у цьому випадку став успішним, тому що у Львові для цього було добре підґрунтя. По-перше, сформувалося середовище інтелектуалів, які були

знайомі з західними ідеями і перейняли напрацювання своїх попередників на еміграції; по-друге, УГКЦ та РКЦ у Львові очолювали митрополити Любомир Гузар та Мар'ян Яворський, які були з покоління Івана Павла II, ще пам'ятали Другу світову війну та підтримували ідею примирення.

Список літератури:

1. Бердиховська Б., Вуєц Г. Не опускаймо рук / пер. з пол. А. Павлишина. URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/rzecz0607.htm> (дата звернення: 20.06.2017).
2. Бердиховська Б. Інтерв'ю. Записала Т. Банах 20.06.2019. Особистий архів Т. Банах.
3. Відкритий лист до українців і поляків доброї волі у справі Цвинтаря Орлят. *Поступ*. 2002. № 103 (18 липня). URL: <http://postup.brama.com/usual.php?what=3498> (дата звернення: 3.12.2017).
4. Грицак Я. Інтерв'ю. Записала Т. Банах 3.01.2018. Особистий архів Т. Банах.
5. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ, 2021. 432 с.
6. Гриценко О. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати. Київ, 2017. 1136 с.
7. Гуцул Є. Політична крапка в кладовищному питанні. *Дзеркало тижня*. 2000. № 35 (8–15 вересня). URL: https://zn.ua/ukr/LAW/politichna_krapka_v_kladovischnomu_pitanni.html (дата звернення: 8.02.2022).
8. Гор І. Міськрада «погодилася на Польщу» та чи зрозуміють цей компроміс українські та польські патріоти? *Поступ*. 2000. № 147 (591), 5 вересня. URL: http://postup.brama.com/000905/147_4_3.html (дата звернення: 24.09.2017).
9. Захистимо Європу в собі! Звернення середовища «І». Львів, 2002. URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/appeal.htm> (дата звернення: 21.06.2017).
10. Звернення львівських інтелектуалів до президентів України та Польщі. URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/appeal-kk.htm> (дата звернення: 21.06.2017).
11. Звернення представників інтелектуальних та громадських середовищ Львова до громади міста. 12.07.2002. URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/appeal-1207.htm> (дата звернення: 20.06.2017).
12. Коментарі. *Поступ*. 2002. № 165 (2 листопада). URL: <http://postup.brama.com/usual.php?what=5673> (дата звернення: 5.12.2017).
13. Круглий стіл «Що нам робити зі своєю історією?». Львів, 2002, 1 листопада. URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2002/krstil-111/krstil-111yst.htm> (дата звернення: 8.01.2018).
14. Куронь Я. Поляки та українці: важкий діалог. Київ, 2019. 260 с.
15. 1 листопада у Львові у стінах Українського католицького університету відбувся круглий стіл за участю українських та польських інтелектуалів під назвою «Що нам робити зі своєю історією?». *Радіо Свобода*. 2002. 4 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/895767.html> (дата звернення: 27.06.2017).
16. Маринович М. Вибране: у 6-х томах. Т. 3: публіцистика. Львів, 2010. 639 с.
17. Маринович М. Інтерв'ю. Записала Т. Банах 3 січня 2018// Особистий архів Т. Банах.
18. Маринович М. Українські сторінки понтифікату Івана Павла II. Нова Польща. 2020. 14 жовтня. URL: <https://novapolshcha.pl/article/ukrayinski-storinki-pontifikatu-ivana-pavla-ii/> (дата звернення: 24.12.2021).
19. Мельник І., Бачинський Б. Пробачити історії. *Поступ*. 2002. № 165 (2 листопада). URL: <http://postup.brama.com/usual.php?what=5672> (дата звернення: 27.06.2017).
20. Павлишин А. Мертві і живі. Як розділити «спадщину» конфлікту. *Газета День*. 2002. № 91 (24 травня). URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/nota-bene/mertvi-i-zhivi> (дата звернення: 27.07.2017).
21. Соціально зорієнтовані документи Української Греко-Католицької церкви (1989–2008) / заг. ред.: Л. Коваленко. Львів, 2008. 710 с.
22. Харченко О. Тарас Возняк: «Мусимо піднятися до висоти взаємного вибачення». Високий замок. 2002. № 111 (20 травня). URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/orlata/wz2005.htm> (дата звернення: 27.06.2017).
23. Харчук Х. Польський військовий меморіал на Личаківському цвинтарі. Україна: культурна спадщина. *Національна свідомість, державність*. Львів, 2009. Вип. 18. С. 76–79.
24. Хахула Л. «Різуни» чи побратими?: Сучасні польські дискурси про Україну. Львів, 2016. 302 с.
25. Drozd R. Ojciec Święty Jan Paweł II oraz hierarchowie Kościoła rzymskokatolickiego i grekokatolickiego w procesie pojednania polsko-ukraińskiego. *Saeculum christianum. Pismo historyczne*. Warszawa, rok XXVIII 2/2021. S. 246–258.

26. Jędraszczyk K. Polityka pamięci i konflikt o miejsca pamięci w praktyce bilateralnej. Studium przypadku Cmentarza Orłąt Lwowskich. W kręgu gnieźnieńskiej humanistyki. Antologia tekstów pracowników Instytutu kultury europejskiej UAM w stulecie Uniwersytetu poznańskiego. Poznań, 2020. 47 s.

27. Komentarze po decyzji lwowskich radnych. 2002. 17 maja. URL: <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,840418.html> (дата звернення: 4.07.2017).

28. Nicieja S. Cmentarz Orłąt Lwowskich. Niepodległość i pamięć. Warszawa, 2006. T. 13. Nr 3 (24). S. 239–266.

29. Nicieja S. Lwowskie Orłęta. Czyn i legenda. Warszawa, 2009. 312 s.

30. Szostkiewicz M. Polsko-ukraińska modlitwa o pojednanie na cmentarzu Łyczakowskim. Tygodnik Powszechny. 2002. Nr 45 (10 listopada). URL: <http://www.tygodnik.com.pl/numer/278345/szostkiewicz.html> (дата звернення: 10.09.2017).

31. Wojciechowski M. Tyle bliskości, ile nienawiści. Gazeta Wyborcza. 2002. 2 listopada. URL: <https://classic.wyborcza.pl/archiwumGW/1884248/Tyle-bliskosci--ile-nienawisci> (дата звернення: 19.01.2019).

Banakh T.I. THE ROLE OF INTELLECTUALS AND THE CHURCH IN THE POLISH-UKRAINIAN RECONCILIATION AT THE EAGLETS' CEMETERY

The article deals with the Polish-Ukrainian reconciliation concerning the reconstruction and opening of the Eaglets' Cemetery in Lviv. The author analyzes the participation of Ukrainian and Polish intellectuals and the Catholic church in this reconciliation. The research is based on Polish and Ukrainian media materials and three interviews with the initiators of the dialog, conducted by the author from January 2018 to June 2019. The article states that the intellectuals, who took a pluralist position, shaped a new discourse in these debates, emphasizing not political and historical misunderstandings but the necessity of forgiveness and reconciliation according to Christian values. The church leaders, cardinals Lubomyr Huzar and Marian Jaworski, supported this initiative. The intellectuals and church leaders attained success, which could not attain politicians. This case is an excellent example of the transfer of the conception of reconciliation from Western Europe to Central-Eastern Europe. There were good conditions for this reconciliation in Lviv because of its meaning for Ukrainian and Polish cultures and the readiness of a remarkable active part of Ukrainian and Polish intellectuals to dialog. Firstly, the intellectuals accepted the idea of reconciliation from their predecessors in emigration and used the Polish-German model of reconciliation in which the church played the most crucial role. Secondly, both catholic metropolitans in Lviv head the prayer at the Eaglets' Cemetery. This prayer significantly influenced public opinion and did not provoke critical comments from those intellectuals and activists who had alternative positions in the debates. The nonpolitical action and high authority of cardinals assured the success of this initiative. There was no cause for an accusation of initiators in self-interest or political engagement.

Key words: reconciliation, intellectuals, church, Eaglets' Cemetery, prayer.